

ДОСТЪПНОСТ ДО КУЛТУРНОТО НАСЛЕДСТВО

Д. Георгиева¹

Ключови думи: културно наследство, достъпност, баланс

Научна област: Архитектура и урбанизъм

РЕЗЮМЕ

Често разбирането за достъпност се ограничава само до физическия контакт със средата на хора с увреждания. Когато говорим за достъпност до културното наследство, обаче, той не е достатъчен. От една страна, с поставянето на твърде силен акцент върху физическите увреждания, се рискува пренебрегването на други човешки нужди, а от друга, отвъд определен предел, осигуряването на физическа достъпност може да доведе до загуба на знания за наследството, обричайки го на недостъпност.

Днес преоткриваме достъпността до културното наследство – притежание на всички, с потенциално въздействие върху всички наши сетива и възприятия. Нейната роля ще нараства с бързо развиващите се разбирания на човека и нови технологии.

Докладът разглежда предизвикателствата на темата и систематизира три основни групи достъпност (физическа/сетивна; интелектуална; икономическа), всяка от които пробужда определени субективни усещания. На тази база е предложен процес на планиране на достъпността до културното наследство.

1. Въведение

Достъпността до културното наследство се разглежда в последните десетина години в различни специализирани проучвания, национални документи и стандарти (Великобритания, Ирландия, Норвегия, Австралия, Нова Зеландия, САЩ), ориентирани към специалистите, собствениците и ръководните органи на обекти на наследството. В основата им стои осигуряването на приемлив баланс между съхраняването на специфични качества на културното наследство и достъпността. Докато първоначално усилията са основно насочени върху подобряване на физическа достъпност, постепенно нараства необходимостта от усъвършенстване и на

---

¹ Доника Георгиева, гл.ас.арх., докторант, катедра "История и теория на архитектурата", Архитектурен факултет, УАСГ, бул. "Христо Смирненски" №1, София 1046, e-mail: donikag@gmail.com

"социалната, културната и интелектуалната достъпност" [6]. Международният документ, който за първи път разглежда необходимостта от ефективно представяне на значението на обектите на културното наследство е хартата *ICOMOS-Enane* [9]. Интерпретацията и представянето са припознати като интегрална част от процеса на опазване, като се подчертава значението им при осигуряването на *"физическата и интелектуална достъпност"* до културното наследство.

Актуалността на темата нараства и за България, където подобряването на достъпността до културното наследство тепърва предстои. Законът за устройство на територията [2] и Наредба №4 на МРРБ [3] третираат приоритетно осигуряването на физически достъпна среда. Законът за културното наследство [1] гарантира правото на *"равен достъп до културни ценности"* чрез осигуряване на *"физически и интелектуален достъп до тях, без да се увреждат или подлагат на риск"* (чл.3). Но широкото международно разбиране за достъпността до културното наследство все още не е адекватно оценено у нас. Липсват специализирани проучвания и документи, отразяващи световните тенденции в тази област. На тази основа, се предлага една стъпка към реалната необходимост от разработването на специализиран национален документ за осигуряване на достъпност до наследството и в България.

2. Предизвикателствата на достъпността до културното наследство

Културното наследство е част от нашата среда – отделни сгради или цели територии, материални или нематериални обекти, недвижими или движими (съхранявани в музеи, библиотеки, университети) елементи, които днес припознаваме като ценни. Следователно културното наследство носи своето значение като такова само чрез хората, които го оценяват. Ето защо достъпността до наследството е важна за всички хора. Именно човекът определя зависимостта "ценност – достъпност". В този смисъл предизвикателствата произтичат от развитието на нашите разбирания за културно наследство и от промяната на очакванията ни, свързани със съвременните стандарти за достъпност до него.

Културното наследство не е еднакво достъпно. Някои обекти, например крепости и укрепления, са строени така, че да бъдат физически трудно достъпни и това е важна характеристика на тяхната същност. Други, например подземни съоръжения, гробници или манастири, са замислени така, че да не бъдат разпознаваеми в средата и в това се състои и част от тяхното значение. Трети, например религиозни обекти или места за поклонение, са създадени с цел преживяване само от ограничена група хора с определени вярвания и в това се крие тяхната ценност. Някои аспекти на културното наследство, които ние днес оценяваме като затруднение на достъпността са всъщност част от припознатата им ценностна характеристика. И отвъд определен предел, осигуряването на достъпност може да доведе до загуба на знания за наследството, обричайки го на недостъпност.

Разбирането за достъпността често се ограничава само до физическия контакт със средата на хора с увреждания. Когато говорим за културно наследство, обаче, той не е достатъчен. С поставянето на твърде силен акцент върху физическите увреждания се рискува да се пренебрегнат други видове човешки нужди и възможности. Достъпността има за цел да гарантира възможност на всеки – независимо от социален или етнически произход, образование или възраст, езикова или професионална нагласа – да посети, оцени, преживее и ползва културното наследство по свой собствен

уникален начин. Вместо да се отделят априори хората в неравностойно положение в отделна група (срещу което се борим), техните нужди следва да се възприемат като част от цялостната политика за разнообразни възможности за разбиране на мястото. А достъпността до културното наследство – като осигуряване на оптимален набор от възможности, без да се правят компромиси с ценностните му характеристики.

Така днес преоткриваме предизвикателствата на *"етическите и философските измерения"* [7] на достъпността до културното наследство, което потенциално въздейства на всички наши сетива и възприятия.

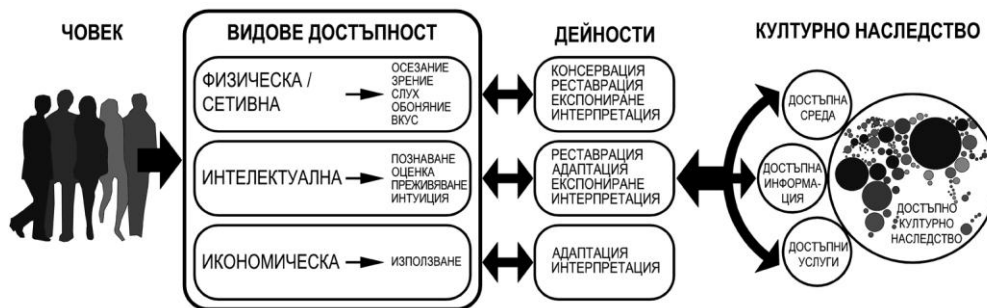
3. Видове достъпност до културното наследство

В основата на разбиранията за културно наследство стои човекът и достъпността до него следва да се разглежда от гледна точка на неговите нужди и възможности. Видовете достъпност пряко се свързват с човека, за да отговорят на субективните му усещания. На тази основа могат да се дефинират три групи достъпност до културното наследство (фиг.1).

Физическата достъпност се свързва с всички човешки сетива. Тя не се изчерпва само със средствата, осигуряващи физическо доближаване до културното наследство, а включва и възможностите да го докоснем, да го обхванем с поглед, да чуем неговите звуци, да го помиришем или вкусим. Затова можем да я наречем също и сетивна.

Интелектуалната достъпност касае мисловните способности на човека. Тя се свързва с познавателната информация за културното наследство, която подпомага нашата оценка на ценностните характеристики, предоставя ни шанс за лично преживяване, разкрива ни възможност за собствено прозрение.

Икономическата достъпност се отнася до съвременните разбирания за използване на културното наследство. Много наследени обекти или традиционни практики и до днес играят ключова роля в живота на местните общности. Докато за други се търси интегрирането на адекватна постоянна или циклична функция, която да отговори на нуждите на обществото днес.

Фиг. 1. Видове достъпност до културното наследство

Осигуряването на различните видове достъпност предполага определени професионални дейности, насочени към наследството с цел не само неговото опазване, но и комуникацията му с човека. В зависимост от своята индивидуална характеристика, културното наследство изисква приоритетно подчертаване на някои определени усещания (например осезание или инстинктивно разбиране). Но само балансираното взаимодействие на всички видове достъпност би гарантирало

пълноценния контакт с културното наследство – с достъпни за всички среда, информация и услуги.

4. Процес на планиране на достъпността до културното наследство

Достъпността до културното наследство рядко се разглежда като самостоятелен аспект, но въпреки това, тя е интегрална част от процеса на неговото опазване. Често нейното осигуряване се "случва" на подсъзнателно ниво. Например консервационните дейности с цел съхраняване на оригиналната субстанция на обект в руина допринасят и за повишаване на физическата/сетивната достъпност. Интерпретацията на традиционна практика с цел икономическа активност подпомага интелектуалната достъпност. Рискваме, обаче, да пропуснем възможности за алтернативна и уникална за мястото достъпност. Преекспонираната достъпност също крие своите рискове, защото не винаги осигуряването на определен вид пълен и лесен контакт е най-доброто за въприемането на културното наследство.

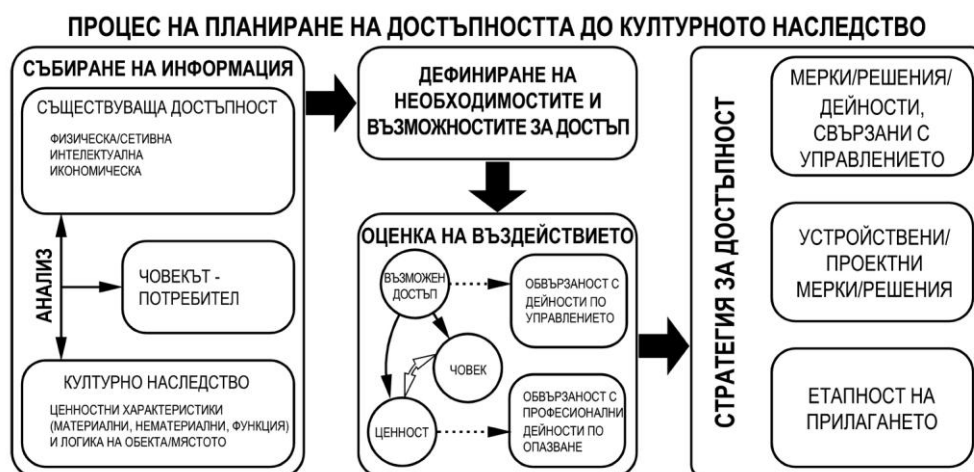
Преодоляването на привидно съществуващата понякога несъвместимост между осигуряването на достъпност за всеки и запазване логиката на наследството и неговите ценностни характеристики може да бъде постигнато с планиране на достъпността. Английската комисия за исторически сгради и паметници (по-известна само като *English Heritage*) препоръчва разработването на стратегии, одити и планове за достъпност, които да определят гамата от решения въз основа на действащите планове за опазване [5]. Министерство на изкуствата, наследството и Гелтахт, Ирландия предлага осем последователни действия за осигуряване на добре планирана и координирана достъпност: стратегия; одит на достъпа паралелно с оценка на опазването; възможности за достъп; план за действие; нормативно съгласуване; прилагане; поддръжка и мониторинг [4]. Подходите се базират на ценностите и подчертават необходимостта от комбинирано действие на физическата намеса в средата и управлението на мястото. Въпреки че отчитат широк спектър от проблеми (хоризонтално и вертикално движение, осветление, сигнализация, информация), акцентът в съществуващите специализирани документи е решаването на достъпността предимно за хората с увреждания.

Предлаганият в настоящият доклад **процес на планиране на достъпността до културното наследство** стъпва върху взаимодействието "ценност – човек – достъпност". Разнообразните човешки нужди и възможности (включително и на хората с физически или умствени увреждания) се разглеждат като основа за търсене на алтернативни креативни решения, осигуряващи баланса: "устойчиво използване с равен достъп за всички" – "съхраняване и съвременна изява на ценностните характеристики". Изборът на най-подходящото решение е уникален и се диктува от разглеждания обект. Предлаганият процес на планиране цели подпомагане на прилагането на разумния и практически възможния за мястото подход (фиг.2).

В основата на планирането стои **събирането на информация** в две основни направления: съществуващи видове достъпност и ценностни характеристики на разглежданото културно наследство. Информацията се анализира в разнообразни направления във връзка с човека-потребител на наследството: културна нагласа (местна общност или посетител); професионална нагласа (специалист или любител); вид посещение (ежедневно, циклично, групово, индивидуално); възраст (дете, младеж, зрял, възрастен); език (роден, чужд); здраве (физическо и умствено); и други.

На тази база се дефинират **необходимостите и възможностите за достъп** до културното наследство. Ключов етап е **оценката на въздействието**. Тя следва да отчете влиянието на всяка алтернатива за достъпност върху: (1) ценностните характеристики и значимостта на културното наследство; (2) човешките потребности. Понякога се явяват решения с някои негативни последици за наследството. Ето защо е необходима и преценка в каква степен предложенията подобряват комуникацията на човека с ценността. В случаите на силно компромисни решения е важно да се представи информация за съществуващите възможности и да се обясни направеният избор [8]. Като заключение се извежда обвързаността на решенията за достъпност с управлението и/или с професионалните дейности по опазване на наследството.

Последен етап от планирането е изготвянето на **стратегия за достъпност**. Тя интегрира в три взаимосвързани дейности адекватните за конкретното място решения за достъпност. Стратегията подпомага създаването на доколкото е възможно достъпно културно наследство с конкретни действия, мерки и решения.

Фиг. 2. Процес на планиране на достъпността до културното наследство

5. Заключение

Темата е сравнително нова дори в международен план и нейното разработване е в самото си начало. Въпреки че всеки обект притежава своята индивидуалност и съответно изисква самостоятелен подход, все повече назрява необходимостта от установяването на насоки за планирането на достъпността до културното наследство. От една страна това е свързано с осъзнаването на разнообразието от човешки нужди в нашето демократично общество и съответно на възможностите за устойчиво използване на наследството. От друга – с раждането на нови технически решения в ерата на информационните технологии и вероятно неизброимите алтернативи, които те предоставят за съвременните експониране и интерпретация.

Бел.: Разработката е вдъхновена от проведените проучвания в рамките на научно изследване *"Експериментални модели за дигитализация и експониране на архивни архитектурни материали"*, финансирано от ЦНИП при УАСГ, 2012.

ЛИТЕРАТУРА

1. Закон за културното наследство. ДВ бр. 19 от 13.03.2009, изм. и доп. 2012.
2. Закон за устройство на територията. ДВ бр.1 от 02.01.2001, изм. и доп. 2012.
3. МРРБ, Наредба №4 за проектиране, изпълнение и поддържане на строежите в съответствие с изискванията за достъпна среда за населението, включително за хората с увреждания. ДВ бр. 54 от 14.07.2009, изм. и доп. 2011.
4. Government of Ireland, Department of Arts, Heritage and the Gaeltacht, *Access. Improving the Accessibility of Historic Building and Places*, 2011.
5. English Heritage, *Easy Access to Historic Buildings*, 2004.
6. New Zealand Historic Places Trust Pouhere Taonga, *Providing for Physical Access to Heritage Places*, 2011.
7. Silberman, Neil A., "Process Not Product: The ICOMOS Ename Charter (2008) and the Practice of Heritage Stewardship". *The Journal of Heritage Stewardship* 6.2 (2009).
8. Sørmoen, Oddbjørn (ed). *Accessibility to Cultural Heritage. Nordic Perspectives*, TemaNord 2009: 572. Nordic Council of Ministers, Copenhagen, 2009.
9. The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites, Ratified by the 16th General Assembly of ICOMOS, Quebec, Canada, 2008.

ACCESSIBILITY TO CULTURAL HERITAGE

Donika Georgieva²

Keywords: *cultural heritage, accessibility, balance*

Research area: *Architecture and Urban Planning*

ABSTRACT

The concept of accessibility is often limited only to the physical contact of disabled people with the environment. However, when speaking about accessibility to heritage, it is not sufficient. On one side, emphasizing too much on physical disabilities we risk to ignore other human needs, on the other – beyond a certain point, ensuring physical accessibility can lead to loss of knowledge about the heritage site and thus leaving it inaccessible.

Today we rediscover accessibility to cultural heritage – possession of all – with potential impact on all our senses and perceptions. Its role will increasingly grow together with the rapidly developing human understandings and new technologies.

The report examines the challenges of the topic and classifies three main groups of accessibility (physical/sensory; intellectual; economic) each of which evokes certain subjective sensations. This is the basis to propose a planning process for the accessibility to cultural heritage.

---

² Donika Georgieva, architect, assist. prof., PhD student, History and Theory of Architecture Department, Faculty of Architecture, UACEG, 1 Hristo Smirnenski Blvd, Sofia 1046, e-mail: donikag@gmail.com